

ringvliet). Voor de overzichtelijkheid geografisch gegroepeerd: Rotterdam (van Goeree Overflakkee, via Voorne en Putten naar Rotterdam e.o. en 't Westland om in Bleiswijk te eindigen) én Leiden (met de zeer kleine Haagse gemeentetjes, de plaatsen in de kuststreek, het hart van Holland tot en met Oudewater). Alles in 42 hoofdstukken. Aan de plaatselijke beschrijvingen gaan 10 hoofdstukken vooraf over "het kerkverband", de voorgeschiedenis in de archieven van de Hervormde classes, de Zuidhollandse requesten, de rol van ds. H.P. Scholte en het verhandelde op de classicale en de provinciale vergaderingen van de Afscheideenen. Het bijeenprokkelen vooral van dit laatste materiaal mag wel extra worden begroet, dr. Smits heeft hier o.a. geput uit Amerikaanse bronnen.

Om niet onnodig in herhalingen te vervallen is, waar dat mogelijk was, verwezen naar eerdere publicaties (die overigens wel telkens kort worden samengevat), is het beeld voorts aangevuld vanuit archiefonderzoek, bv. van de meerdere vergaderingen, of, waar nog weinig was gepubliceerd en onderzocht, is er een geheel nieuw verhaal geschreven. Een eigenaardige bijkomstigheid van deze (terecht te billijken) methode is wel dat, wie op grond van al deze gegevens zich een oordeel wil vormen (dr. Smits is zéér spaarzaam in het doorgeven van een eigen opinie) toch mede is aangewezen op al die andere literatuur. Een aardig bibliotheekje! Graag hadden we toch eens geweten van de auteur hoe hij nu oordeelt over het optreden van Scholte en diens tanende invloed in het Zuidhollandse, de gestes van Brummelkamp in het Schiedamse, het ontstaan van de kruisgemeenten e.d. Deze terughoudendheid wordt natuurlijk ruimschoots gecompenseerd door het vele nieuwe feitenmateriaal dat de onderzoeker bijeen heeft weten te krijgen. Van ds. C. van den Oever weten we toch weer méér. Evenals van ds. C. van der Meulen en de kerken op Goeree Overflakkee ("tere plantjes"). En dan het mooie verhaal over Engeltje van der Vlies in Delft ... enz. enz. Mogen we het zó stellen. Aanvankelijk was er onder de "bevindelijke" Zuidhollanders zo veel belangstelling voor "afscheiding", dat Scholte (en aanvankelijk ook Van Rhee, over wie we bijzonder weinig te horen krijgen, hoewel hij toch aan de wieg stond van "Rotterdam" en "Schiedam"), dat beiden geprobeerd hebben de leiding te nemen van dit proces. Daarbij kwam al gauw aan het licht dat de mensen die meelingen niet bepaald eensgeestes waren en bij nader inzien al heel weinig voelden voor Scholte's theologische en kerkrechtelijke opvattingen. Ook Brummelkamp's poging hier invloed uit te oefenen heeft weinig sporen achtergelaten. Intussen waren toch groepjes zó buiten de Hervormde Kerk gekomen, terwijl sommigen in de loop der jaren de weg terugvonden. Anderen belandden via wonderlijke wegen in 1869 bij de "hoofdstroom" van de Afscheideenen, een groepering die het - vooral in de jaren veertig en vijftig - het toch in Zuid-Holland moest hebben van enkele doorzetters (als ds. P.M. Dijksterhuis, de al genoemde Van der Meulen). Terecht noemt dr. Smits onder deze kerkbouwers (volgens de Dordtse Kerkorde wel te verstaan) ook verschillende ouderlingen. Aan een van hen is zelfs deze studie opgedragen: F. Boers Czn., Haags ouderling. Zó merken we dan toch waar het hart van dr. Smits naar toetrekt. Een onmisbaar bronnenboek!.

J. van Gelderen

J. Kamphuis, *Een uitgemaakte zaak*. Een keuze uit de artikelen van Prof. J. Kamphuis aangeboden bij zijn afscheid als hoogleraar door het Studentencorps "Fides Quadrat Intellectum". Uitgeverij Van den Berg, Kampen 1987. Geb. 195 blz. Met portret v.d. auteur. f. 22,-.